MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI RIVOJLANISHIDA PEDAGOGIK YONDASHUV

Mirdjalalova Lobar Rustamovna
Yangi asr universiteti Pedagogika kafedrasi prof.v.b.
Pedagogika fanlari nomzodi

Annatatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga oid pedagogik g'oyalari, maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasini tashkil etish bo'yicha fikr-mulohazalar yuritiladi.

Tayanch so'z: pedagogik axloq, ijtimoiy yondashuv, ehtiyoj, muloqot, amaliy ko'nikma, tafakkur, xulq-atvor, intellektual, interpretasiya, motiv.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: Педагогические представления о развитии дошкольников, мнения об организации дошкольного воспитания.

Ключевые слова: педагогическая этика, социальный подход, потребность, общение, практические навыки, мышление, поведение, интеллект, интерпретация, мотив.

PEDAGOGICAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Annotation: Pedagogical ideas on the development of preschool children, opinions on the organization of preschool education.

Key words: pedagogical ethics, social approach, need, communication, practical skills, thinking, behavior, intellectual, interpretation, motive.

Yangi O'zbekistonda 2016 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Mamalakatimiz o'z oldiga ulug' maqsadlardan biri sifatida sog'lom va har tomonlama rivojlangan avlodning shakllanishini ta'minlashga qaratilgan samarali chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3261-son qarorida maktabgacha yoshdagi bolalarni uyg'un rivojlantirish hamda sifatli maktabgacha ta'limni tashkil etish bo'yicha vazifalar bel-gilangan. Shuningdek,

globallashuv davrida maktabgacha ta’lim sohasidagi muhim vazifa-larni quyidagicha talqin qilish mumkin:

rivojlangan davlatlar darajasidagi ta’limni joriy etish;

ta’lim muassasalari va ta’limiy xizmat iste’molchilari o’rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish;

iste’molchi va ta’lim muassasasi o’rtasidagi raqobatbardoshlikni yanada kuchay-tirish;

bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash-ning samarali yo’llarini aniqlash;

bola tarbiyasiga ijtimoiy jamoatchi-likni jalb etish.

Yuqorida keltirilgan vazifalarning mantiqiy davomi sifatida O’zbekiston Respub-likasi Prezidentining 2019 yil 8- maydagi PQ-4312-sonli qarori bilan tasdiqlangan «O’zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi» da maktabgacha ta’lim muassa-salari faoliyatini, shuningdek, bolaning rivojlanishi va uning umumiy boshlang’ich ta’limga tayyorligini kompleks baholashning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish nazarda tutilgan. Maktabgacha ta’limni modernizatsiyalash yo’lida jadal ravishda amaliy faoliyat olib borilmoqda. Binobarin, maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim-tarbiyasiga oid ilmiy-metodik asoslar ishlab chiqildi, jahon standarti darajasida yangi mazmun va yo’nalishda faoliyat yurituvchi mak-tabgacha ta’lim tizimi takomillashtirildi. Biroq bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash borasida aniq tizimlashtirilgan jarayon tashkil etilmagan.

Bolalarni maktab ta’limiga har tomonlama tayyor-lashda tarbiyachilardan pedagogik bilim-donlik va mahorat talab etiladi. Shu sababli ta’lim-tarbiya jarayonida tarbiyachi-pedagoglar Sharq va G’arb olimlarining pedagogik g’oyalaridan foydalanishlari maqsadga muvo-fiqdir. Chunki ular tomonidan yaratilgan nazariyalarda maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga oid batafsil ma’lumotlar yoritib berilgan. Maktabgacha yoshdagi bola-larning psixik rivojlanishiga doir manba-larni o’rganib, tahlil qilib tarixda yaratil-gan pedagogik-psixologik nazariyalar bugungi kungacha o’z ahamiyatini yo’qotmaganligiga amin bo’ldik. Darhaqiqat, qadimgi Yunonistonda buyuk faylasuflar tomonidan bola psixikasi va rivojlanishi bo’yicha ilmiy qarashlar ilgari surilgan. Taniqli faylasuf Geraklit bola qalbi dastlab «nam va ho’l» bo’ladi, asta-sekin «olov»ga aylana boradi, degan fikrni bildiradi. Bola ta’lim-tarbiya ta’sirida fikrlash, mulohaza qilishga o’rganadi va unda tafakkur qilish layoqati paydo bo’ladi. Geraklit ilk bora bolada nafaqat qalb rivojla-nishi haqida fikr bildiradi, u rivojla-nishni tafakkur bilan bog’laydi, psixik rivojlanish bilan intellektual rivojla-nishni solishtirib ularni tenglashtiradi. Psixik rivojlanish nazariyasiga ko’ra bola shaxsining shakllanishi hissiy va irodaviy sifatlar hamda intellektning rivojlanishi natijasida ro’y beradi.

Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarga aqliy tarbiya berish bilan birga ularni irodaviy-hissiy jihatdan ham maktab ta’limiga tayyorlash lozim. Bolalar maktab ta’limiga qadam tashlar ekanlar, ularda shaxsiy sifatlar, o’z-o’zini anglash va o’z-o’zini bosh-qarish ko’nikmalari ham shakllantirilib boriladi. Bola shaxsining rivojlanishi hamda unda axloqiy, ijtimoiy xulq shaklla-nishi yunon olimi Protagor tomonidan asos-langan. Uning fikricha, jamiyatda yaxshilik va yomonlik, ezgulik va johillik tushunchasi mav-jud. Shuning uchun bola shaxsiga ta’sir ko’rsatish, muloqotni axloqiy mazmunda olib borish, hayotiy qiyinchiliklarni yenga olish ko’nikma va malakalarini shakllantirish lozim. Bunday ta’sirdan maqsad, uning fikricha, nafaqat insonda axloqiy meyorlarni takomillashtirish, balki u yashayotgan ijtimoiy sharoitlarga moslashishiga yordam berishdan iborat. Uning qarashicha, bola ruhiyatining tabiiy rivojlanishi uchun maq-sadsiz yo’naltirilgan ijtimoiy ta’sir uning ijtimoiylashuviga yordam bermaydi. Mana shu davrda qadimgi Yunonistonda

«Bolaning ijtimoiy faol va moslashuvchan bo’lib shakl-lanishiga qanday qulay sharoitlar zarur?» degan savol qo’yilgan edi. Protagor ijtimoiy moslashuv uchun tashqi ta’sir zarurligini, ya’ni bolaga ta’lim berishda boshqalar tomo-nidan ta’sir ko’rsatish usulini ma’qullaydi. Yunonistonda bolaga ta’sir ko’rsatishning eng qulay usuli notiqlik san’ati hisoblangan. Odamlarga so’z orqali ta’sir ko’rsatish, ularni qiziqtirish va o’z fikriga ishontirish mumkin. Protagor bola tarbiyasida notiqlik san’ati orqali o’qitish asosiy o’rinda turadi, deydi. Rim va Yunoniston olimlari so’z va nutq boyligiga ega insonlar jamiyatda o’z o’rnini topishi oson bo’lishini ilgari sura-dilar. Notiqliq san’ati iqtidor mezonlari bilan bog’liq ekanligini asoslaydilar. Protagor o’qish va mashq orqali inson axloqiy jihatdan takomillashadi va jamiyatga loyiq fuqaro bo’la oladi. degan g’oyani asoslaydi.

Darhaqiqat, maktabgacha yoshdagi bolalar-ning rivojlanishiga qo’yiladigan davlat talablarining «Nutq, muloqot, o’qish va yozish malakalari» sohasida ham bolada nutq va tilni rivojlantirish bo’yicha ko’rsatkichlar berilgan. Mazkur soha bo’yicha o’quv-tarbiyaviy faoliyat yakuniga yetganidan so’ng 6-7 yoshli bola:

- nutqni eshitadi va tushunadi;
- o’z nutqida to’g’ri talaffuz, qulay grammatik shakllar va xilma-xil gap konstruksiya-laridan foydalanadi;
- ikkinchi tilni o’rganishga qiziqish namoyon qiladi;
- ikkinchi tilni egallash bo’yicha dastlabki bilimlarini ko’rsatadi;
- badiiy adabiyot asarlariga qiziqish namoyon qiladi;
- so’zning lug’aviy, bo’g’inli va fonetik tuzilishi to’g’risida tasavvurga ega bo’ladi;
- turli ma’no shakllarini mustaqil ravishda tuzish va so’zlab berishni biladi, yozishning dastlabki malakalari va vositala-ridan foydalanishni biladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiya-lashda yunon olimlari tomonidan keltirilgan pedagogik g'oyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, Demokrit bilish jarayonini ikki pog'ona – sezgi va tafakkurdan iborat, deydi. Ular bir vaqtda paydo bo'ladi va rivojlanadi. Shuning uchun tafakkur orqali ko'proq ma'lumotga ega bo'lamiz. Biz sezgi orqali atomlarni ko'ra olmaymiz, lekin fikrlash yo'llari orqali ular haqida xulosa chiqaramiz. Demokritning fikricha, tarbiya insonga uch narsani berishi kerak: yaxshi fikrlash; yaxshi so'zlash; yaxshi bajarish. Yunonistondagi yetakchi olimlarning barchasi ma'naviy rivojlanish bola-ning psixik rivojlanishining asosi ekanli-gini tasdiqlaydilar, jumladan, Demokrit ham. Olim axloqiy tamoyillar insonga tug'ilishidan berilmaydi, balki tarbiya nati-jasi ekanligi haqida fikr bildiradi.

Taniqli arab olimi Ibn Rushdning fikricha, organizm va sezgi, hislar, fikrlash o'rtasida bog'liqlik bo'lib, inson qalbidagi o'ziga xos odatdagi jarayonlarni o'z boshidan o'tkazadi. Shifokor sifatida Ibn Rushd inson tanasi va sezgi a'zolarini o'rganib, atrof-olamni idrok etish bevosita asab tizimi xususiyatiga bog'liqligini ko'rsatadi.

Fransuz psixologi va faylasufi Rene Dekart inson ongi mazmunini o'rganib, quyi-dagi xulosaga keladi. G'oyalar mavjudligiga ko'ra uchta turga bo'linadi: natija va oqibatga ko'ra paydo bo'ladigan; tayyor g'oyalar; tug'ma va tabiiy g'oyalar. Natija va oqibatga ko'ra paydo bo'ladigan g'oyalar hissiy tajribalar bilan bog'liq bo'lib, sezgi a'zolarimizning umumiy holatidan kelib chiqadi. Bu g'oyalarni bola mustaqil ravishda o'z tajribalarini tahlil qilishi natijasida oladi. Bu g'oyalar alohida narsa va buyumlar, hodisalar haqida bilim beradi, lekin atrof-olam haqidagi obyektiv qoidalarni anglashiga yordam bermaydi. Tug'ma va tabiiy g'oyalar insonga atrof-olam, borliq hamda uning rivojlanish qonuniyatlari haqi-dagi bilimlarni beradi.

B.Spinoza insonning yaxlitligi o'zaro ma'-naviy va jismoniy jihatdan bog'liq emas, atrof-olamni anglash asosi bo'lib xizmat qiladi. degan g'oyani bildiradi. Dekart va Spinoza voqelikni bilishni bevosita haqiqatga erishish bilan amalga oshiriluvchi alo-hida usul va aqliy sezgirlik yetakchi hisob-lanishini ilgari suradi. Intiusiya buyumlar-ning mavjud holati, xususiyati va vaziyatlarni anglash kabi umumiy tushunchaga olib keladi. Inson o'zini anglasa, atrof-olamni ham anglaydi, qalb va ruhiyat, inson tanasidagi qoidalar bir xil kechadi.

Spinoza bilish jarayonini tahlil qilib, uni quyidagi pog'onaga ajratadi:

1. Qarashlar, fikr va mulohaza yuritish subyektning hissiy tajribalari asosida buyum va narsalar haqidagi bilimlari.

2. Aql va zakovat-mantiqiy fikrlash aso-sida paydo bo'ladigan umumiy tushunchalar.

Dj.Lokk fikricha, bola psixikasi faqat hayoti davomida shakllanadi. U tarbiyaga alohida ahamiyat qaratadi. Katta odamlardagi bilim va g'oyalar tayyor holda

ularga berilma-gan, u tarbiyaning natijasi bo'lib, bolaga katta odamlarning intellektual va ma'naviy munosabati natijasida shakllanadi. Lokk insondagi barcha bilimlar hissiy tajriba asosida yig'iladi, degan xulosaga keladi. U hissiy tajribani ikkita turga bo'ladi: ref-leksiya va sezgi. Ikkala jarayon ham tashqi olam haqidagi bilimlarning asosi bo'lib xizmat qiladi. Sezgi nafaqat anglashning birinchi bosqichi emas, tashqi olam haqidagi bilimlarni kashf qilishning yagona yo'li, inson bilan bog'lanuvchi yagona kanal hisob-lanadi. Insonning sezgi a'zolari narsa va buyumlar, atrofimizdagi odamlar haqida batafsil ma'lumot beradi. Lokk asosladiki, narsa va buyumlar turlari haqidagi bilim-lar, tabiatning umumiy qoidalari axloqiy-lik, mantiqiy operatsiyalar natijasi hisob-lanadi, tajribalar orqali yetkaziladigan bilimlarni umumlashtirishdir.

David Gartli ingliz psixologi psixika-ning hayot davomida shakllanishida tarbiya-ning imkoniyatlari, bolaning psixik rivoj-lanish jarayoniga ta'sir ko'rsatish haqiqatan ham chegaralanmagan, deb hisoblaydi. Inson psixikasi rivojlanishi va xulq-atvori shakllanishi bilimlarni o'xshatish orqali o'zlashtirishdan bola tarbiyasida foydalanish lozim. Chunki ularning kelajagi atrofdagilar bolaga nimalar haqida yetkazayotganligiga bog'liq. Shuning uchun bolaning qanday o'sishi, qanday fikrlashi va hatti-harakati faqatgina kattalarga bog'liqdir.

Jan-Jak Russo bolaning psixik tabiati haqida «Emil yoki tarbiya haqida» nomli buyuk asarida ilmiy qarashlarini ifoda-laydi. Insonning ichki olamini har tomon-lama yetuk va tabiiy holda rivojlantirish zarurligini tasdiqlaydi. U psixik rivojla-nishni davrlarga ajratib berdi.

Birinchi davr - tug'ilgandan 2 yoshgacha, bu davrda bolaning jismoniy rivojlanishini ta'minlash lozimligini aytadi. Bu yoshda nutq xali rivojlanmagan bo'ladi, shuning uchun unga qarshi bo'ladi.

Ikkinchi davr - 2 yoshdan 12 yoshgacha, bolani sensor rivojlantirish zarurligini asos-laydi. Uning fikricha, sezgining rivojla-nishi tafakkur rivojlanishiga asos bo'ladi. Tizimli o'qitish 12 yoshdan boshlanishi kerak, degan g'oyani ilgari suradi.

Uchinchi davr - 12-15 yosh, maqsadga yo'nal-tirilgan ta'lim beriladi. Bu yoshda bolalar taklif etilayotgan bilimlarni to'g'ri o'zlash-tiradi. Bu yoshda beriladigan bilimlar tabiiy va aniq fanlar bilan bog'liq bo'lishi zarur. Ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishi keyinroq amalga oshirilishi mumkinligini ko'rsatadi.

To'rtinchi davr - 15 yoshdan balog'atga yet-gunga qadar. Aniq hayotiy tajribalar yig'il-ganda hissiyotlarning rivojlanishi ro'y beradi. Bu yoshda bolalar ehtirosli bo'ladilar. Ularda ijobiy hislar, irodaviy sifatlarni shakllantirish lozim.

Quyidagicha xulosa qilinadi:

1. Bolaning rivojlanish jarayonida atro-fidagi predmet va hodisalar olami bilan munosabatga kirishishga yo'naltirish.

2. Bolalarda aynan mana shu davrda mehnat va madaniy malakalarni shakllantirish, nutq va muloqotni rivojlantirish, ijtimoiy axloq va estetik tuyg'ularning dastlabki kur-taklarini hosil qilish.

3. Bolalarning psixik rivojlanishida qiziqishning roli katta ekanligini inobatga olgan holda, ularni biror faoliyatga undash, vaholanki qiziqish bu ehtiyoj kabidir.

4. Bolalarni o'yin faoliyati orqali amaliy harakatlar bajarishini ta'minlash hamda ko'nikmalarni shakllantirish.

5. 3-7 yoshdagi bolalarning psixik rivoj-lanishida badiiy-ijodiy faoliyat turlari-dan biri bo'lgan musiqaviy ta'limni samarali tashkil etish.

. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafak-kurni rivojlantirish va natijada mustaqil fikrlash, o'z-o'zini anglash malakalarini shakllantirish.

7. Bolalarda ma'naviy hissiyotlar o'rtoq-lik, do'stlik va jamoachilik hislarini tar-biyalash.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019- yil 8 maydagi «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiya-sini tasdiqlash to'g'risida»gi PQ-4312-sonli qarori.

2. «Ilk qadam» Maktabgacha ta'lim muassasasining Davlat o'quv dasturi. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 7 iyuldagi 4-sonli hay'at yig'ilishi qarori bilan tasdiqlangan. - T., 2018. -59-b.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrdagi 802-son qarori.

4. Sadriddinov S.R. Deviant xulq-atvorli ega shaxs psixologiyasi., "Ta'lim fidoyisi" Respublika ilmiy-uslubiy jurnal 2023 yil 1-son, 1-jild dekabr 2022 2-qism.

5. D.R. Turayeva, Sadriddinov S.R. Psixokonsultatsiya va psixokorreksiya (o'quv qo'llanma), O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2022 yil 25 noyabrdagi 388-sonli buyurug'iga asosan.

6. R.Samarov, S.R.Sadriddinov, Jangovar ruhiy ta'minot – hal qiluvchi kuch. O'zbekiston Armiyasi 2022, iyun 2-son {30}.

7. Sodikova SH., Maktabgacha pedagogika darligi., Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti T.2017y.